

Laura ŪSELĖ

Lietuvos teisės instituto

Kriminologinių tyrimų skyriaus

Vaikų ir jaunimo teisės sektoriaus tyrėja

Ankštoji g. 1A, LT-09011 Vilnius

El. p. laura@teise.org

NEPILNAMEČIŲ JUSTICIJĄ REGLAMENTUOJANČIŲ TEISĖS AKTŲ DARNA: PROCESINIAI ASPEKTAI

Straipsnyje nagrinėjama, kaip Nepilnamečių justicijos 2009–2013 m. programos vykdymo metu Lietuvoje keičiami teisės aktai, kurie reguliuoja nepilnamečių justiciją, ir ar tie pokyčiai sistemingi, pakankami, atitinkantys programos keliamus tikslus bei uždavinius. Apžvelgus bendras tendencijas, koncentruojamasi į vieną mažiausiai pokyčių paliestą sritį – nepilnamečio, pažeidusio teisę, atžvilgiu vykdomo baudžiamojo ir administracinio proceso teisės normas, jų atitiktį tarptautiniams vaiko teisių apsaugos standartams bei nuoseklumą ir darną tarp administracinės ir baudžiamosios justicijos. Analizuojami teisėjų ir kitų pareigūnų, dalyvaujančių procese, specializacijos, nepilnamečių privatumo apsaugos, specialistų dalyvavimo proceso metu bei alternatyvių (neteisminių) būdų spręsti nepilnamečių bylas klausimai.

ĮVADAS

Vyriausybės patvirtinta Nepilnamečių justicijos 2009–2013 m. programa¹ (toliau vadinama – Programa) buvo vienas iš ženklų, išreiškiančių valdžios institucijų siekį išlaikyti ir tobulinti valstybės reakcijos į vaikų padarytus teisės pažeidimus ypatumus, atitinkančius tokių vaikų brandą. Tai, atrodytų, nuosekli 1998 m. pradėtos nepilnamečių justicijos reformos² tęsa, siekiant kryptingos, ilgalaikės ir kompleksinės šios

¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=352381&p_tr2=2>.

² Plačiau apie nepilnamečių justicijos reformą Lietuvoje, jos ištakas ir vyksmą žr.: <<http://www.nplc.lt/sena/nj/index.htm>>.

srities plėtotės ir tobulinimo. Kaip ir baigiantis ankstesnėms nepilnamečių justicijos programoms,³ prieš apsisprendžiant dėl tolesnių žingsnių nepilnamečių justicijos srityje, turėtų būti įvertinama visa Programa, jos vykdymo procesas, valdymo efektyvumas, jos laikotarpiu naujai išryškėję nepilnamečių justicijos sistemos poreikiai. Turėtų būti įvertinami ir atskiri Programos komponentai, netgi viena iš numatytųjų Programos paskutinių vykdymo metų priemonių – nepilnamečių justiciją reguliuojančių teisės aktų įvertinimas.⁴ Periodinis ir sistemingas teisinių pagrindų monitoringas yra labai svarbus stebint, kur link juda visa nepilnamečių justicijos sistema. Būtent toks slenkstinis momentas ir paskatino imtis šios publikacijos.

Paskutinį kartą išsamus nepilnamečių justiciją reguliuojančių teisės aktų vertinimas atliktas 2008–2009 metais.⁵ Tam skirtame tyrime apibrėžta nepilnamečių justicijos samprata, teisinių pagrindų ribos, pagrindinį dėmesį skiriant atskiroms nepilnamečių justicijos sritims, problemų jose analizei ir sprendimo būdų pasiūlymui: nepilnamečių administracinei teisei atsakomybei (atsakomybės amžiui, administracinėms nuobaudoms, tėvų ir globėjų (rūpintojų) administracinei atsakomybei už jų vaikų padarytus pažeidimus), administraciniam procesui ir teisei dėl nepilnamečių padarytų administracinių teisės pažeidimų, baudžiamajai atsakomybei (atsakomybės amžiui, socialinei brandai, bausmėms, auklėjamosioms priemonėms ir jų taikymo praktikai), baudžiamojo proceso ypatumams, bausmių ir auklėjamųjų priemonių vykdymui, nepilnamečių minimaliai ir vidutinei priežiūrai. Įvardyta nemažai skirtingo lygmens problemų nepilnamečių justicijos teisinių pagrindų sistemoje. Viena vertus, šis vertinimas laikytinas atskaitos tašku imantis analizuoti nepilnamečių justiciją reglamentuojančių teisės aktų pokyčius 2009–2013 m. Kita vertus, minėtas vertinimas vis dar išlieka labai aktualus. Peržvelgus per paskutinius penkerius metus (2009–2013) padarytus pakeitimus pagrindiniuose teisės aktuose, reguliuojančiuose nepilnamečių justiciją, pirmiausia į akis krenta tai, kad jų nebuvo daug.⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau vadinama – BK) keistas ir pildytas 28 kartus, iš jų tik vienas pakeitimas tiesiogiai susijęs su nepilnamečių

³ Tai jau trečioji Nepilnamečių justicijos programa. Ankstesnės: 1999 m. birželio 17 d. teisingumo ministro ir Jungtinių Tautų vystymo programos atstovo Lietuvoje pasirašyta Nepilnamečių justicijos programa ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 19 d. nutarimu Nr. 600 patvirtinta Nepilnamečių justicijos 2004–2008 metų programa.

⁴ Nepilnamečių justicijos 2009–2013 m. programos 6.3 priemonė.

⁵ Sakalauskas G., Nikartas S., Ūselė L., Zaksaitė S. Nepilnamečių justiciją reglamentuojančių teisės aktų įvertinimas. Vilnius: Teisės institutas, 2009.

⁶ Pagrindinių nepilnamečių justiciją reguliuojančių teisės aktų pakeitimų ir papildymų kiekybinė ir kokybinė analizė atlikta naudojantis teisės aktų, priimtų 2009 m. sausio 1 d. – 2013 m. gruodžio 31 d. laikotarpiu, paieška www.lrs.lt portale.

baudžiamosios atsakomybės ypatumais,⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau vadinama – BPK) keistas 23 kartus, iš jų du pakeitimai tiesiogiai susiję su nepilnamečiais,⁸ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas (toliau vadinama – BVK) keistas 5 kartus, tačiau nė vienas pakeitimas ar papildymas tiesiogiai nesietinas su nepilnamečių bausmių vykdymo ypatumais, Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (toliau vadinama – ATPK) keistas 81 kartą, iš jų išskirtume du pakeitimus, susijusius su nepilnamečių administracinės atsakomybės, jos realizavimo pokyčiais,⁹ Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas pakeistas priimant jo naują redakciją.¹⁰ Viena vertus, nedidelis pokyčių skaičius galėtų liudyti priimtų teisės aktų kokybę ir politikos šioje srityje pastovumą bei nuoseklumą. Tačiau peržvelgus jų turinį, matyti, jog jie vertintini nevienareikšmiškai. Dauguma teisės aktų pakeitimų yra pavieniai, nesusiję tarpusavy ir, svarbiausia, neturintys nieko bendra su 2008–2009 m. išsamiam nepilnamečių justicijos teisės aktų vertinime išdėstytais trūkumais, jų taisymu ar Programos paskirtimi¹¹ ir tikslais, jų realizavimu teisės aktuose. To pavyzdžiu galėtų būti

⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 64, 67, 75, 82, 87, 92 straipsnių pakeitimo ir 77, 94 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas (Valstybės žinios, 2012, Nr. 5-138). Su nepilnamečių baudžiamąja atsakomybe susiję BK 82, 87, 92 str. pakeitimai ir BK 94 str. pripažinimas netekusiu galios.

⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3(1) straipsniu ir 18, 21, 38, 55, 64, 78, 81, 102, 112, 121, 125, 134, 135, 136, 137, 142, 151, 157, 168, 170, 176, 178, 181, 342, 348, 389, 418, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas (Valstybės žinios, 2010, Nr. 113-5742), su įtariamųjų nepilnamečių ikiteisminiu tyrimu susiję BPK 121 (ikiteisminio tyrimo pareigūno įgalinimas skirti kai kurias kardomąsias priemones) ir 176 str. (prioritetiniai ikiteisminiai tyrimai terminų prasme) pakeitimai. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 40, 63, 64, 145, 147, 152, 154, 158, 160, 161, 162, 163, 170, 172, 178, 179, 181, 183, 212, 214, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 372, 373, 374(1), 374(2), 418, 419, 421, 422, 426, 429 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir Kodekso papildymo 3(2), 160(1) straipsniais įstatymas (Valstybės žinios, 2011, Nr. 81-3965), su nepilnamečių įtariamųjų statusu baudžiamajame procese susijęs 181 str. pakeitimas (susipažinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga ribojimai nepilnamečių bylose).

⁹ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 13, 15, 41, 142, 172(19), 172(21), 173(5), 214, 214(10), 214(19), 221, 224, 232, 232(1), 233, 246(1), 246(6), 259(1), 262, 281, 288, 320 straipsnių pakeitimo ir papildymo, Kodekso papildymo 41(12), 43(11), 43(12), 142(11), 187(13) straipsniais ir 214(12), 214(13) straipsnių pripažinimo netekusiais galios (Valstybės žinios, 2009, Nr. 89-3805), su nepilnamečių administracine atsakomybe susijęs 13 str. (tėvų (globėjų) atsakomybės už jų 14–15 metų vaikų padarytus administracines teisės pažeidimus praplėtimas); Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 178, 224, 259(1) straipsnių papildymo ir pakeitimo ir Kodekso papildymo 178(1) straipsniu įstatymas (Valstybės žinios, 2008, Nr. 123-4661), 178 str. papildymas (administracinė atsakomybė už girtų 16–17 metų nepilnamečių pasirodymą viešose vietose).

¹⁰ Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas // Valstybės žinios, 2010, Nr. 157-7969 (nauja įstatymo redakcija nuo 2011 m. sausio 1 d.).

¹¹ Programos paskirtis – sudaryti kryptingo, ilgalaikio ir kompleksinio nepilnamečių justicijos sistemos

BK 82 str., kurio pakeitimais, skirtingai nei deklaruoja Programos paskirtis, vis labiau tolstama nuo auklėjamųjų priemonių, kaip svarbios nepilnamečio resocializacijai, išskirtinės jo baudžiamosios atsakomybės realizavimo formos, padarius nusikalstamą veiką, koncepcijos. Šių priemonių paskyrimas šiuo metu galimas tik „neįprastais“ nepilnamečio baudžiamosios atsakomybės realizavimo atvejais, t. y. atleidus jį nuo baudžiamosios atsakomybės, atidėjus jam bausmės vykdymą ar lygtinai paleidus iš pataisos įstaigos. Tačiau, pavyzdžiui, net ir padarius baudžiamąjį nusizengimą auklėjamojo poveikio priemonė nepilnamečiui negali būti paskirta įprasta tvarka.¹²

Atsižvelgus į tai, jog nepilnamečių justicijos teisinio pagrindo pokyčių Programos vykdymo metu negausu, be to, nematyti jų kaitos nuoseklumo, sistemiskumo Programos paskirties ir ankstesnio nepilnamečių justiciją reguliuojančių teisės aktų vertinimo požiūriu, be to, turint galvoje Programos įgyvendinimo metu atliktus atskirus tam tikrų nepilnamečių justicijos probleminių sričių tyrimus,¹³ nėra tikslinga pakartotinai atlikti išsamų šių teisės aktų vertinimą pridodant pavienių pakeitimų analizę. Prasmingiau yra koncentruotis į tam tikrą pokyčių menkai paliestą nepilnamečių justicijos sritį, būtent atlikti nuodugnesnę jos problematikos analizę.

Kelios aplinkybės paskatino susikoncentruoti ties procesine nepilnamečių justicijos dalimi. Pirmiausia, tai viena prioritetinių Programos sričių, įvardyta Programos tikslu – „sustiprinti nepilnamečių interesų apsaugą tiek administraciniame, tiek baudžiamajame procese“. Programą įgyvendinus turėtų būti geriau užtikrinamos nepilnamečių procesinės teisės (Programos 17.2 rezultatas). Antra vertus, Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas (toliau vadinama – Komitetas) 2013 m. spalio 4 d. pateikė išvadas dėl Lietuvos Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitos.¹⁴ Komitetas išreiškė susirūpinimą, jog Lietuvoje nėra holistinės nepilnamečių justicijos sistemos, apimančios nepilnamečių teismus, visapusišką, nepilnamečių justiciją reguliuojantį įstatymą, diversijos mechanizmo nuostatas ir

tobulinimo sąlygas, labiau orientuotis į diferencijuotos nepilnamečių justicijos sistemos kūrimą, t. y. nustatyti ir įgyvendinti priemones skirtingoms rizikos grupėms priklausančių nepilnamečių poreikiams tenkinti ir daugiau stengtis teisės pažeidėjus resocializuoti, o ne bausti ir izoliuoti.

¹² Plačiau žr.: *Sakalauskas G.* Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė // *Teisės problemos*, 2013, Nr. 3 (81), p. 25–35.

¹³ *Ušėlė L., Dobrynina M.* Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas. Vilnius: Teisės institutas, 2012; *Nikartas S., Ušėlė L., Zaksaitė S., Žukauskaitė J., Žėkas T.* Vaiko minimalios priežiūros priemonės Lietuvoje: prielaidos, situacija ir įgyvendinimo problemos. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2013; kt.

¹⁴ Concluding observations on the combined third and fourth periodic reports of Lithuania. CRC/C/LTU/CO/3-4. Committee on the Rights of the Child, 2013, p. 11–12. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/Documents/CRC_C_LTU_CO_3-4_1.pdf?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=Zmogaus_teisiu_Infobiuletis:Jungtiniu_Tautu_Vaiko_teisiu_komiteto_ismados_Lietuvai>.

efektyvias alternatyvas formaliai justicijos sistemai. Komitetas paragino Lietuvą detaliai susiplanuoti svarstyti Baudžiamojo proceso kodekso pakeitimų projektą, kuriame būtų įtvirtinti minėti pokyčiai ir kuris taptų visa apimančios nepilnamečių justicijos dalimi. Šios Komiteto pastabos dėl nepilnamečių justicijos labiausiai krypta į procesinius nepilnamečių justicijos klausimus. Tokia kryptis dar labiau motyvavo sistemiskai peržvelgti kelis svarbius aspektus procesinėse teisės normose siekiant užtikrinti, jog elgesys su nepilnamečiais atitiktų jų poreikius ir interesus. Todėl **straipsnio tikslas** – išanalizuoti proceso, kuriame dalyvauja baudžiamąją ar administracinę teisę pažeidę nepilnamečiai, ypatumus, konkrečiai – pareigūnų specializaciją, specialistų dalyvavimą šiame procese, nepilnamečio privatumo apsaugą, formalaus proceso alternatyvas; nustatyti šių ypatumų teisinio reguliavimo trūkumus ir pateikti siūlymus dėl galimo tobulinimo bei administracinio ir baudžiamojo proceso ypatumų suderinimo tarpusavyje.

Darbe remtasi tarptautiniais ir regioniniais, taip pat nacionaliniais teisės aktais, jų projektais, moksline literatūra, kurioje analizuojama Lietuvos bei užsienio valstybių patirtis sprendžiant nepilnamečio, kuris pažeidė teisę, procesinio statuso ypatumų klausimus.

I. BAUDŽIAMOJO IR ADMINISTRACINIO PROCESO, KURIAME DALYVAUJA TEISĘ PAŽEIDĘS NEPILNAMETIS, DARNA

Administracinės teisės nuostatas, taikytinas nepilnamečių atžvilgiu, nagrinėti itin aktualu BK sukonstravus atskirą skyrių, skirtą nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumams, įtvirtinus tam tikras naujas nepilnamečių justicijos nuostatas BPK ir parengus Administracinių nusižengimų kodekso projektą (toliau vadinama – ANK projektas).¹⁵ ANK rengimo ir priėmimo procesas itin užsitęsė. Per daugiau nei dvidešimt metų nebuvo priimtas naujas Administracinių nusižengimų kodeksas, galiojantys nepilnamečių administracinės justicijos teisės aktai nėra iš esmės peržiūrėti, neįvertintas nepilnamečiams numatytų administracinių nuobaudų bei nuostatų dėl jų dalyvavimo administraciniame procese veiksmingumas ir atitiktis nepilnamečių, pažeidusių teisę, poreikiams.¹⁶ Galima būtų teigti, jog nepilnamečių justicijos reforma praktiškai dar nepasiekė administracinės justicijos teisės aktų. Šiuo metu galiojančiame

¹⁵ Administracinių nusižengimų kodekso projektas. XIP-3600(2). 2012-04-24. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=422906&p_tr2=2>.

¹⁶ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus komentaras dėl Lietuvos Respublikos ataskaitos apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje 2004–2008 metais. Vilnius, 2012, p. 27. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/OCCCOSZW.PDF>>.

ATPK numatyta labai nedaug nepilnamečių administracinės atsakomybės ypatumų, absoliuti dauguma jo nuostatų taikoma tiek suaugusiesiems, tiek nepilnamečiams.¹⁷ Ypač tai pažymėtina apie procesines normas.

Pagal galiojančius BK ir ATPK neretai iškyla baudžiamosios ir administracinės atsakomybės atribojimo problema. Dažniausiai įstatymo leidėjas numato konkrečius požymius, leidžiančius nusikalstamą veiką atriboti nuo administracinio teisės pažeidimo. Tačiau kai kuriais atvejais, galiojančiuose BK ir ATPK nustatydamas už panašias veikas ir baudžiamąją, ir administracinę atsakomybę, įstatymų leidėjas konkrečių požymių aiškiai neįvardija,¹⁸ skirtingų atsakomybės rūšių atribojimo problemą išspręsdamas tik formaliai.¹⁹ Todėl nepilnametis, padaręs pagal pavojingumo pobūdį tapačius ir pagal pavojingumo laipsnį veik nesiskiriančius teisės pažeidimus, vieną kartą gali būti patrauktas baudžiamojon, o kitą kartą – administracinėn atsakomybėn (pavyzdžiui, svetimo turto, kurio vertė balansuoja ties 1 MGL riba, pagrobimas gali lengvai pakrypti tiek administracinės, tiek baudžiamosios atsakomybės pusėn (BK 178 str. 4 d. ir ATPK 50 str.)). Tokiu atveju pažeidimo priskyrimas nusikalstamai veikai ar administracinės teisės pažeidimui nulemia ir tai, kaip išsprendžiami veikos kvalifikavimo, poveikio priemonės parinkimo, įvairių procesinių veiksmų, procedūrų atlikimo bei garantijų jų metu užtikrinimo klausimai, kadangi jie reglamentuojami skirtingų teisės šakų.

Pripažįstama, jog didžioji nepilnamečių dalis, išaugusi iš tam tikro amžiaus, vėliau teisės pažeidimų nebedaro. Vyksta tai, kas vadinama „spontaniniu pagijimu“.²⁰ Be to, buvo nustatyta, kad tikimybė, jog nepilnametis daugiau nedarys teisės pažeidimų, daug didesnė, jeigu jis ir jo pirmasis teisės pažeidimas nepakliūva į baudžiamosios justicijos akiratį (patekimas į jį neretai sukelia nepageidautiną stigmatizacijos procesą). Taigi pažeidimo teisinio įvertinimo ėmusis administracinei justicijai, pastarajai tenka svarbus vaidmuo užtikrinant nepilnamečių pakartotinių teisės pažeidimų prevenciją. Tokiu būdu rūpestį kelia tai, kaip į jų teisės pažeidimą reaguojama, kaip su jais elgiamasi proceso metu.

Tarptautinių teisės aktų turinys orientuotas į tai, jog nepilnamečių amžius, jų fizinė, psichologinė ir socialinė branda lemia ypatingo elgesio su nepilnamečiais,

¹⁷ Plačiau žr.: *Kietytė L.* Vaiko teisių apsaugos reguliavimo administracinės teisės priemonėmis problematika // *Teisės problemos*, 2004, Nr. 3, p. 72–90.

¹⁸ *Kietytė L.* Vaiko teisių apsaugos reguliavimo administracinės teisės priemonėmis problematika // *Teisės problemos*, 2004, Nr. 3, p. 72–90.

¹⁹ ATPK 9 straipsnyje įtvirtinta taisyklė, jog administracinė atsakomybė už ATPK numatytus teisės pažeidimus atsiranda, jeigu savo pobūdžiu šie pažeidimai pagal galiojančius įstatymus neužtraukia baudžiamosios atsakomybės.

²⁰ Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės), 5 p.

padariusiais teisės pažeidimus, poreikį. Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, jog daugumoje tarptautinių teisės aktų,²¹ skirtų nepilnamečių justicijai, bei daugelio užsienio valstybių, ypač Vakarų Europos, teisinėse sistemose nėra tokios administracinio teisės pažeidimo sampratos, kokia yra Lietuvoje (artima baudžiamajam nusikaltimui). Kalbant apie nepilnamečių justiciją, tarptautiniuose teisės aktuose vartojama „offence“ ar panaši sąvoka, mūsų teisinėje sistemoje iš esmės apima ir administracinį teisės pažeidimą (t. y., pavyzdžiui, tiek iki 1 MGL vertės, tiek ir vertingesnio turto vagystę). Įvertinus tai, kitose straipsnio dalyse aptarti tarptautiniai standartai, keliami nepilnamečių justicijai, apima ir administracinę nepilnamečių justiciją, jie turėtų būti taikomi Lietuvoje ją konstruojant bei realizuojant.

Jungtinių Tautų standartinėse minimaliose nepilnamečių justicijos administravimo taisyklėse²² pabrėžiama, jog kiekvienos valstybės nacionalinės jurisdikcijos rėmuose turėtų būti siekiama, kad būtų priimtas kompleksas įstatymų, taisyklių ir nuostatų, tiesiogiai susijusių su nepilnamečiais teisės pažeidėjais ir institucijomis, vykdančiomis teisingumą nepilnamečiams (2.3 p.). Taip pat teigiama, jog valstybės turi siekti, kad nepilnamečių atžvilgiu justicijos sistemos įsikišimo būtinumas būtų sumažintas iki minimumo. Jau pats dalyvavimas justicijos procesuose nepilnamečiams gali padaryti didelę žalą. Tokia nepilnamečių justicijos sistema leidžia apriboti neigiamus teismo proceso padarinius nepilnamečiams. Svarbu turėti omenyje, jog nepilnamečiams administracinė justicija palankesnė negu baudžiamoji justicija tuo, jog bylos dėl administracinių teisės pažeidimų dažnai sprendžiamos neformaliau ir tai trunka trumpiau, nepilnamečiai mažiau dalyvauja procesiniuose veiksmuose. Visgi tai neturėtų reikšti tam tikrų tarptautiniuose dokumentuose numatytų standartų ignoravimo. Nepilnamečių padarytų administracinių teisės pažeidimų procesas turėtų atitikti jų poreikius, būti jiems suprantamas. Lakoniškas reglamentavimas ar jo ypatumų nepilnamečių atžvilgiu nebuvimas (kaip yra dabar) gali sukurti sąlygas vaiko teisių ir jo teisėtų interesų pažeidimams administracinių teisės pažeidimų bylose. Taigi administracinės teisės procesinių nuostatų atžvilgiu svarbūs du tobulinimo aspektai – suderinimas su baudžiamuoju procesu ir tarptautinių teisės aktų numatytų nepilnamečių justicijos standartų užtikrinimas.

²¹ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje, Jungtinių Tautų standartinėse minimaliose nepilnamečių justicijos administravimo taisyklėse (Pekino taisyklėse), Jungtinių Tautų nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, apsaugos taisyklėse (Havanos taisyklėse), Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairėse (Rijado gairėse) ir kt.

²² Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių justicijos administravimo taisyklės (Pekino taisyklės), 1985 m. lapkričio 29 d. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/nj/Dokumentai/Uzs_teis_aktai/Pekinotaisykles%20red.htm>.

II. ATSKIRŲ PROCESINIŲ INSTITUTŲ ATITIKTIES NEPILNAMEČIŲ INTERESAMS UŽTIKRINIMAS

2.1. Pareigūnų specializacija

Specializuotų institucijų ir pareigūnų poreikis sprendžiant nepilnamečių atsakomybės klausimus buvo atpažintas ir įtvirtintas minimaliuose tarptautiniuose nepilnamečių justicijos standartuose praeito amžiaus antrojoje pusėje. JT vaiko teisių konvencijos 40 str. 3 d. valstybės narės įsipareigoja siekti priimti įstatymus, įvesti atitinkamą tvarką, steigti organus ir įstaigas, tiesiogiai susijusias su vaikais, kurie laikomi pažeidusiais baudžiamuosius įstatymus, kaltinami arba pripažįstami kaltais dėl jų pažeidimo. Be to, pripažįstama kiekvieno vaiko teisė, kad su juo būtų elgiamasi stengiantis ugdyti jo orumą ir reikšmingumą, pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, kad būtų atsižvelgiama į jo amžių ir jaustųsi noras padėti jam reintegruoti ir atlikti naudingą vaidmenį visuomenėje (40 str. 1 d.). Turi būti skiriama pakankamai lėšų ir darbuotojų, siekiant užtikrinti, kad kišimasis į nepilnamečių, pažeidusių teisę, gyvenimą būtų prasmingas. Išteklių trūkumu negali būti pateisinti žmogaus teisių pažeidimai nepilnamečių justicijos srityje.²³

Europos valstybės yra pasirinkusios įvairiausių būdus užtikrindamos, jog su teisę pažeidusiu vaiku dirbtų tam pasirengę pareigūnai ir specialistai.²⁴ Darbo su teisę pažeidusiais vaikais specializacija paprastai grindžiama vaiko raidos psichologijos, bendravimo su skirtingo amžiaus vaikais, jiems būdingo elgesio, teisės normų, reglamentuojančių būtent vaiko teises ir jų atsakomybę, išmanymo svarba. Tokia kompetencija ir patirtis šioje srityje leidžia tikėtis, jog vaikai, pažeidę teisės normas ir patekę teisėsaugos institucijų akiratin, iš valstybės, jos pareigūnų ir kitų specialistų sulauks jiems suprantamo, jų brandą atitinkančio, kiek įmanoma ugdančio, bet ne gniuždančio atsako. Vakarų Europoje labiausiai paplitę jaunimo (šeimų) teismai, specializuoti teismo skyriai ar atskiri teisėjai (Vokietija, Austrija, Italija, Ispanija, Prancūzija, Graikija, Olandija, Kroatija, Serbija ir kt.). Danijoje, Švedijoje ir Suomijoje už nepilnamečių bylas yra atsakingi suaugusiųjų teismai. Šių Skandinavijos šalių pavyzdžiai yra išskirtiniai Europos kontekste, nes visus klausimus, susijusius su vaikais iki 15 m., sprendžia tik vaiko gerovės institucijos. Vaikai iki 15 m. amžiaus, pažeidę teisę, apskritai nesusiduria su teismais. Vyresniems nei 15 m. jaunuoliams

²³ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (2008)11 „Dėl Europos taisyklių taikant bausmes ir priemones nepilnamečiams teisės pažeidėjams“, 19 p.

²⁴ Plačiau žr.: *Gensing A. Jurisdiction and characteristics of juvenile criminal procedure in Europe // Dünkel F., Grzywa J., Horsfield Ph., Pruin I. (Eds.) Juvenile Justice Systems in Europe. Current situation, reform developments and good practices, 2010, vol. 4, p. 1581–1623.*

bendrosios kompetencijos teismuose taikomos kai kurios specialios nuostatos, ypač susijusios su diversija (atvejo nukreipimu į kitas, mažiau formalias bylą nagrinėjančias institucijas).²⁵ Rytų Europoje dominuoja valstybės, kuriose nepilnamečių bylas nagrinėja bendrosios kompetencijos teisėjai, tačiau jie paprastai taiko specialias, nepilnamečiams skirtas procesines ir materialias teisės normas (Rusija, Ukraina, Slovakija, Rumunija, Latvija ir kt.). Šiose šalyse taip pat būdingos iniciatyvos, siekiančios užtikrinti pareigūnų ir teisėjų, dirbančių būtent su nepilnamečių bylomis, specializaciją.

Daugelyje Europos valstybių, nepaisant, kokio lygmens pareigūnų specializacija nepilnamečių byloms užtikrinama, išlieka opūs jos įtvirtinimo įstatymuose, taip pat šios specializacijos teisėjų ar kitų pareigūnų atrankos bei palaikymo, nuolatinio sistemingo kvalifikacijos kėlimo klausimai.²⁶

Šiuo metu Lietuvos Respublikos įstatymuose nėra įtvirtinta teisėjų, prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų, policijos pareigūnų, kitų specialistų specializacija nepilnamečių byloms. Tačiau įstatymo įgyvendinamuosiuose teisės aktuose teisėjai, prokurorai, policijos pareigūnai, dirbantys su nepilnamečiais, yra išskiriami.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 111 str. ir Teismų įstatymo 13 str. 5 d. numatyta galimybė steigti specializuotus nepilnamečių teismus, tačiau tiek dėl ekonominių sumetimų, tiek dėl nepakankamo bylų skaičiaus ir kitų priežasčių teismų, kurių specializacija – vien šeimos ir nepilnamečių bylos, neturime.²⁷ Teismų įstatymo 34 str. 4 d. numatyta galimybė nustatyti teisme teisėjų specializaciją tam tikrų kategorijų byloms nagrinėti yra realizuota ir Nacionalinė teismų administracija sudaro teisėjų, nagrinėjančių nepilnamečių ir šeimos bylas, sąrašus.²⁸ Pagal Teisėjų tarybos patvirtintą Teisėjų specializacijos tam tikrų kategorijų byloms nagrinėti nustatymo tvarkos aprašą (toliau vadinama – Aprašas)²⁹ ir LR teismų įstatymą atskirų kategorijų bylos paprastai skiriamos nagrinėti atitinkamą specializaciją pasirinkusiam teisėjui. Be to, šių teisėjų mokymas, kvalifikacijos kėlimas turi būti susijęs su teisėjų specializacija. Tačiau tai neužtikrina, jog tokie teisėjai nagrinės tik tam tikros kategorijos bylas ir juo labiau kad tam tikros kategorijos bylas nagrinės tik toje srityje besispecializuojantis

²⁵ Ten pat, p. 1599.

²⁶ *Gensing A.* Jurisdiction and characteristics of juvenile criminal procedure in Europe // *Dünkel F., Grzywa J., Horsfield Ph., Pruin I. (Eds.) Juvenile Justice Systems in Europe. Current situation, reform developments and good practices*, 2010, vol. 4, p. 1590.

²⁷ Plačiau žr.: Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, Teisės institutas, 2003.

²⁸ Teisėjų specializacijos: <<http://www.teismai.lt/lt/teisejai0/teisejai0-specializacijos/>>.

²⁹ Teisėjų tarybos 2008 m. lapkričio 13 d. nutarimu Nr. 13P-202-(7.1.2) patvirtintas „Teisėjų specializacijos tam tikrų kategorijų byloms nagrinėti nustatymo tvarkos aprašas“.

teisėjas. Taip yra dėl kelių priežasčių:

teisėjų specializacija neturėtų sudaryti sąlygų atitinkamos kategorijos bylas skirti nagrinėti tam pačiam iš anksto žinomam teisėjui (Aprašo 3 p.);

atsižvelgus į teisėjų bei atitinkamos kategorijos bylų skaičių teisme, nepilnamečių, šeimos ar darbo bylų specializacija gali būti nustatoma ir vienam teismo teisėjui (Aprašo 4 p.);

specializacijos nustatymas negali būti kliūtis teisėjams skirti nagrinėti kitų kategorijų bylas arba tam tikros kategorijos bylas skirti nagrinėti toje srityje nesispecializuojantiems teisėjams (Aprašo 17 p.).

Vadinasi, nusikaltusio, administracinį teisės pažeidimą padariusio nepilnamečio bylą ar net klausimą dėl tam tikrų minimalios ar vidutinės priežiūros priemonių skyrimo vaikui teisme nagrinėja nebūtinai tas teisėjas, kurio specializacija – nepilnamečių ir šeimos bylos. Visgi net ir esant tokiai, tik dalinei specializacijai, sprendimus dėl reakcijos į delinkventinį nepilnamečių elgesį priimančioms asmenims svarbu atpažinti tokio amžiaus jaunuoliams būdingos elgsenos požymius ir dėsningumus; jie išryškina ir reakcijos į jų tokį elgesį, atsakomybės ypatumų poreikį.

Panaši situacija yra ir su kitų pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais administracinio teisės pažeidimo, nusikalstamos veikos atveju, specializacija. Prokuratūros sistemoje pareigūnų specializacija įtvirtinta Generalinio prokuroro įsakymu patvirtintose rekomendacijose (toliau vadinama – Rekomendacijos).³⁰ Nepilnamečių justicijos specializacija numatyta visuose prokuratūros lygmenyse: prokurorai apylinkių prokuratūrose (4.1 punktas), specializuoti skyriai apygardos prokuratūrose (7 punktas), taip pat Generalinės prokuratūros Baudžiamojo persekiojimo departamente (12.1.42 punktas). Be to, ikiteisminio tyrimo, patenkančio į kelias specializacijas, atveju nepilnamečių justicijai teikiamas prioritetas ir tokiu atveju ikiteisminis tyrimas turėtų tekti prokurorui, kurio specializacija – būtent nepilnamečių bylos (17 punktas). Atrodo, tai išties maksimaliai užtikrina, jog nepilnamečių baudžiamosios bylos teks būtent tokiems prokurorams, kurie turi specialių žinių apie nepilnamečių nusikalstamumą, jų elgsenos ypatumus. Visgi yra keli niuansai, išryškėjantys iš kitų Rekomendacijų nuostatų. Išimtiniais atvejais, kai priskirtasis prokuroras negali dalyvauti procese, organizuoti ikiteisminius tyrimus ir jiems vadovauti ar palaikyti valstybinį kaltinimą gali būti pavesta kitam prokurorui (22 punktas). Be to, siekiant suvienodinti prokurorų darbo krūvį ar dėl kitų svarbių priežasčių, ikiteisminiai tyrimai prokurorams gali būti skirstomi neatsižvelgiant į Rekomendacijų nuostatas ir Generalinės prokuratūros padalinių, apygardų vyriausiųjų prokurorų nustatytą ikiteisminių tyrimų paskirs-

³⁰ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. spalio 30 d. įsakymas Nr. I-318 „Dėl Rekomendacijų dėl prokurorų specializacijos baudžiamajame procese ir ikiteisminių tyrimų paskirstymo prokurorams patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 128-6455.

tymo prokurorams tvarką (23 punktas). Pagaliau specializacijos tvarumas, ilgalaikis prokuroro darbas nepilnamečių justicijos srityje ir nuoseklus kvalifikacijos kėlimas, remiantis Rekomendacijomis, gali būti neužtikrintas, nes prokurorų specializacijos kiekvienais metais peržiūrimos ir gali būti keičiamos atsižvelgiant į nusikalstamumo struktūrą ir dinamiką, kitus svarbius veiksnius, taip pat į Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu patvirtintas prioritetingas prokuratūros veiklos sritis (28 punktas).

Policijos struktūroje už darbą su nepilnamečiais atsakingi nepilnamečių reikalų policijos pareigūnai.³¹ Jų funkcijos plačios, tačiau labiausiai koncentruotos į prevenciją ir nepilnamečiui paskirtų įpareigojimų vykdymo kontrolę: jie organizuoja ir vykdo vaikų nusikalstamų veikų ir kitų teisės pažeidimų, smurto prieš vaikus, prostitucijos, narkotinių ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevenciją, įrašo nepilnamečius į profilaktinę policijos įskaitą ir išrašo iš jos, taip pat dirba su šiais ir policiją dominančiais vaikais, nustato nepilnamečius, padariusius teisėtvarkos pažeidimus, rengia jų administracinių teisės pažeidimų bylas. Nepilnamečių reikalų policijos pareigūnams gali būti pavedama atlikti atskirus procesinius veiksmus ikiteisminio tyrimo medžiagoje, susijusiose su dingusiais be žinios vaikais, tačiau platesnė nepilnamečių reikalų policijos pareigūno kompetencija, atliekant ikiteisminį tyrimą, gali būti nustatoma tik atskiru policijos generalinio komisaro įsakymu ar nurodymu.

Apibendrinant Lietuvos teisės saugos pareigūnų ir teisėjų specializacijos nepilnamečių byloms situaciją, galima teigti, jog šiuo metu ji įtvirtinta įstatymo įgyvendinamuosiuose teisės aktuose, reguliuojančiuose kiekvienos iš teisės saugos institucijų pareigūnų specializavimosi nepilnamečių byloms pagrindines taisykles. Tačiau jos neleidžia pasikliauti tuo, kad nepilnamečio, pažeidusio administracinę ar baudžiamąją teisę, atvejį nagrinės būtent tas pareigūnas, kurio specializacija yra šios bylos. Lietuvos Respublikos vaiko teisių kontrolierė komentuodama Lietuvos ataskaitą JT Vaiko teisių komitetui taip pat atkreipė dėmesį, jog nepilnamečių justicijos pareigūnų specializacija mūsų šalyje gana formali. Ji pabrėžė, jog būtinas nuolatinis nepilnamečių justicijos pareigūnų, dirbančių su nepilnamečiais, taip pat kitų grandžių specialistų (savivaldybių vaiko teisių apsaugos skyrių atstovų, psichologų ir kt.) kvalifikacijos kėlimas, siekiant užtikrinti sklandų ir vaiko (nepriklausomai nuo jo procesinės padėties) teises atitinkantį procesą, pašalinti bendravimo su nepilnamečiais įgūdžių ir žinių trūkumą, spragas, kurių atsiranda dėl specialistų kaitos, motyvacijos trūkumo.³²

³¹ Lietuvos policijos generalinio komisaro 2009 m. gruodžio 1 d. įsakymas Nr. 5-V-893 „Dėl Viešosios policijos prevencijos padalinio specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 145-6476.

³² Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus komentaras dėl Lietuvos Respublikos ataskaitos apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje 2004–2008 metais. Vilnius, 2012,

Atsižvelgiant į tai bei siekiant nuostatų dėl specializacijos sistemiškumo ir pastovumo, Baudžiamojo proceso kodekse galėtų būti apibrėžta, jog baudžiamąsias bylas dėl nepilnamečio padarytos nusikalstamos veikos teisme nagrinėja ir ikiteisminį tyrimą jose kontroliuoja atitinkamai specializuoti teisėjai ir prokurorai. Specializuotų teisėjų ir prokurorų kompetencijai galėtų būti priskirtos ir jaunų pilnamečių (nuo 18 iki 21 metų) baudžiamosios bylos (BK 81 str. 2 d.). Tikėtina, jog Lietuvoje jaunų pilnamečių baudžiamąsias bylas patikėjus teisėjams, kurių specializacija – nepilnamečių baudžiamosios bylos, jie dažniau, drąsiau ir kruopščiau vertintų jų socialinę brandą, todėl padaugėtų BK 81 str. 2 d. taikymo atvejų.³³ Europos valstybėse pastebimas skirtumas, kai jaunų pilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimų sprendimas patikimas bendrosios kompetencijos baudžiamųjų bylų teisėjui ir kai jų bylas nagrinėja specializuoti nepilnamečių baudžiamųjų bylų teisėjai.³⁴ Pastarieji turi didesnės patirties ir skvarbesnę įžvalgą nagrinėdami jaunuolių baudžiamąsias bylas atsižvelgti į jų poreikius ir interesus. Be to, Vokietijos, turinčios gerosios praktikos taikant jaunų pilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus, patirtis rodo, kad jaunų pilnamečių ypatumams skirtos baudžiamosios teisės normos taikomos kur kas dažniau, kai šios amžiaus grupės asmenims, padariusiems nusikalstamą veiką, taikomos ir nepilnamečiams skirtos baudžiamojo proceso normos.

Administracinių teisės pažeidimų bylos, priskirtos teismui, taip pat turėtų būti nagrinėjamos teisėjų, kurių specializacija – nepilnamečių bylos. Kaip pabrėžta anksčiau, nepilnamečių padaromi administraciniai teisės pažeidimai savo pavojingumo pobūdžiu ir laipsniu yra labai artimi nusikalstamosioms veikoms. Daugeliu atvejų nepilnamečių administracinių teisės pažeidimų bylos nepasiekia teismo, yra išsprendžiamos kitų subjektų. Tačiau pasiekus teismą, tikėtina, dėl sunkiausių pažeidimų, nepilnamečiui turėtų būti užtikrintos analogiškos galimybės būti teisiamam specialiu žinių turinčio teisėjo kaip ir baudžiamajame procese. Atkreiptinas dėmesys, jog tai itin aktualu ANK projekto kontekste.³⁵ Jo 610 str. 1 d. 4 p. numatyta, jog

p. 26. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/OCCOSZW.PDF>>.

³³ *Ūselė L.* Jaunų pilnamečių (18–20 metų) socialinė branda – nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų jiems taikymo veiksnyss // *Teisės problemos*, 2010, Nr. 2, p. 58–91; *Ūselė L., Dobrynina M.* Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas. Vilnius: Teisės institutas, 2012, p. 8–10.

³⁴ *Dünkel F.* Juvenile Justice in Germany: between Welfare and Justice. University of Greifswald, 2007, p. 23–26. Prieiga per internetą: <http://www.esc-eurocrim.org/files/juvjusticegermany_betw_welfar_justice.doc>.

³⁵ Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso projektas. (Projektas-4). Parengtas 2012-04-24. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=422906&p_query=&p_tr2=2>.

teismas nagrinėja visas administracinių nusižengimų bylas, kuriose administracinėn atsakomybėn traukiamas asmuo arba nukentėjusysis yra nepilnametis.

Teisėjai, kurių specializacija – nepilnamečių bylos, vaikams turėtų skirti minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės.³⁶ Šie vaikai gali būti apskritai nepadarę baudžiamosios ar administracinės teisės pažeidimo, nesulaukę atitinkamos teisinės atsakomybės amžiaus, todėl siekiant suprasti jų situaciją ir parinkti tinkamą priemonę itin svarbus specializuotas požiūris.

2.2. Specialistų dalyvavimas procese

Vokiečių mokslininkė A. Gensing, apibendrinusi Europos valstybių baudžiamojo proceso ypatumus, taikomus nepilnamečiams, atkreipė dėmesį, jog daugelyje Europos valstybių pastebima šiuolaikinių nepilnamečių justicijos sistemų tendencija – nepilnamečių, pažeidusių teisę, bylose vis daugiau dalyvių įtraukiama nuo proceso pradžios iki pat jo pabaigos.³⁷ Tokiu būdu siekiama užtikrinti kuo efektyvesnį bendradarbiavimą ir informacijos apsikeitimą tarp įvairių sričių specialistų sprendžiant konkretų teisę pažeidusio vaiko atvejį. Kitas svarbus aspektas – proceso metu daug dėmesio skiriama nepilnamečio kaltininko asmenybei, jo brandai, socialinei aplinkai iširti ir, atsižvelgiant į tai, parinkti jam tinkamiausią poveikio priemonę. Dažniausiai už šios informacijos surinkimo inicijavimą ir jos panaudojimą priimant sprendimą yra atsakingas nepilnamečių (jaunimo) teisėjas (ten, kur tokie teisėjai yra). Bet ir prokuroras ar ikiteisminio tyrimo tyrėjas renka pats bei gauna iš atitinkamų institucijų šią informaciją, kuri ypač svarbi sprendžiant bylos nutraukimo ar jos nukreipimo iš formalaus baudžiamojo proceso klausimą.

Tarptautiniai standartai nepilnamečių justicijos srityje pabrėžia, jog visose nepilnamečių bylose, išskyrus dėl smulkių pažeidimų, iki kompetentingai institucijai priimant galutinį sprendimą ir skelbiant nuosprendį, turi būti tinkamai ištiriami biografijos faktai ir aplinkybės, kuriomis nepilnametis gyvena, arba sąlygos, kuriomis padarytas pažeidimas, tokiu būdu padedant kompetentingai institucijai priimti sprendimą.³⁸ Šiam tikslui nepilnamečių justicijoje naudojamos specialiomis socialinėmis tarnybomis arba darbuotojais, dirbančiais prie teismų, įtraukiami ir kiti specialistai, pavyzdžiui, probacijos pareigūnai. Atitinkamos so-

³⁶ Skiriant Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo 6 str. 6–8 p. ir 7 str. numatytas priemones dalyvauja teismas.

³⁷ *Gensing A. Jurisdiction and characteristics of juvenile criminal procedure in Europe // Dünkel F, Grzywa J., Horsfield Ph., Pruin I. (Eds.) Juvenile Justice Systems in Europe. Current situation, reform developments and good practices, 2010, vol. 4, p. 1607.*

³⁸ Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių justicijos administravimo taisyklės (Pekino taisyklės), 16 p.

cialinės tarnybos turi būti pasirengusios pateikti kvalifikuotai parengtą socialinės padėties ataskaitą.

Europos valstybėse paplito praktika, jog gerovės institucijų atstovai arba kiti socialinio darbo, psichologijos ar pedagogikos specialistai įtraukiami į procesą pirminių ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimo metu. Šių specialistų užduotis – suteikti nepilnamečiui paramą ir parengti informaciją apie kaltininko asmenybę, jo šeimą, socialinę aplinką, pateikti išvadas dėl tam tikrų intervencijų poreikio ir adekvatumo. Paprastai šie specialistai yra atsakingi ir už paskirtų intervencinių priemonių įgyvendinimą.³⁹ Jų vaidmuo itin reikšmingas ten, kur nėra teismų ar teisėjų, kurių specializacija – būtent nepilnamečių bylos. Atlikdamos labai panašias funkcijas skirtingose Europos valstybėse atitinkamos institucijos (jaunimo teismo tarnybos, probacijos tarnybos, vaiko gerovės tarnybos ar pan.) yra priskirtos skirtingoms valdymo sritims, pavyzdžiui: Belgijoje, Vengrijoje, Airijoje, Portugalijoje ir kt. jaunimo teismo tarnybos pavaldžios teisingumo ministerijai; Italijoje, Vokietijoje ir kt. socialinės tarnybos, besidarbuojančios su teisę pažeidusiais nepilnamečiais, priskirtos savivaldybių kompetencijai; Serbijoje ir Slovėnijoje – tai socialinių reikalų ministerijai pavaldžių socialinių tarnybų ir teismo socialinių darbuotojų atsakomybė.⁴⁰

Lietuvoje šiuo metu nėra nuoseklios sistemos, užtikrinančios socialinio darbuotojo, psichologo ar vaiko teisių apsaugos tarnybos atstovo dalyvavimą ikiteisminėje ir teismo nagrinėjimo stadijose. Pagal BPK tiek ikiteisminio tyrimo metu į nepilnamečio įtariamojo (BPK 188 str. 5 d.), tiek teismo nagrinėjimo metu į nepilnamečio kaltinamojo (BPK 272 str. 4 d.) apklausą proceso dalyvių prašymu arba ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo iniciatyva gali būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie padeda apklausti nepilnamečių, atsižvelgdami į jo socialinę ir psichologinę brandą. Taigi numatytas neprivalomas specialistų dalyvavimas konkrečiuose procesiniuose veiksmuose ar teismo nagrinėjimo metu. Tai lemia, kad suteikiama tik epizodinė pagalba ir parama nepilnamečiui, dažnai formali,⁴¹ tačiau neužtikrinamas nepilnamečio „lydėjimas“ per visą procesą, įsigilinimas į konkretų atvejį, informacijos apie jo socialines

³⁹ Kietytė L., Matijaškaitė A. Socialinio darbuotojo vaidmuo nepilnamečių justicijos sistemoje: užsienio šalių patirtis // *Teisės problemos*, 2006, Nr. 4, p. 54–62. Prieiga per internetą: <Santrauka>.

⁴⁰ Gensing A. Jurisdiction and characteristics of juvenile criminal procedure in Europe // *Dünkel F., Grzywa J., Horsfield Ph., Pruin I. (Eds.) Juvenile Justice Systems in Europe. Current situation, reform developments and good practices*, 2010, vol. 4, p. 1605–1608.

⁴¹ „<...> neretai specialistų dalyvavimas baudžiamajame procese yra formalus, nes neišku, kokiam vaikui turės vaiko teisių apsaugos skyrius (VTAS) atstovauti, skyrius įtraukiamas proceso metu, paaiškėjus, kad byloje yra vaikas, specialistas kviečiamas tą pačią dieną telefonu ir kt.“ Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė. Valstybinio audito ataskaita „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“. 2012 m. gruodžio 31 d. Nr. VA-P-10-3-21, p. 22. Prieiga per internetą: <www.vkontrolė.lt>.

gyvenimo aplinkybes surinkimas ir pateikimas ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorui bei teisėjui, taip pat tos informacijos ir pagalbos perimamumas nepilnamečiui keliaujant per proceso stadijas bei skirtingas įstaigas. BK įtvirtinta, jog teismas, skirdamas bausmę nepilnamečiui, papildomai turi atsižvelgti į tokias aplinkybes, kaip jo gyvenimo ir auklėjimo sąlygos, sveikatos būklė ir socialinė branda, anksčiau taikytos poveikio priemonės ir jų veiksmingumas, elgesį po nusikalstamos veikos padarymo (BK 91 str. 2 d.). Ši informacija turi būti surinkta ikiteisminio tyrimo metu. Socialinių darbuotojų ar vaiko teisių apsaugos tarnybų specialistų vaidmuo renkant tokią informaciją nėra numatytas.

Tam tikrais atvejais į duomenų apie asmenį, taip pat ir nepilnametį, bei jo aplinką rinkimą įsitraukia probacijos pareigūnai. Teisėjas turi galimybę pavesti probacijos tarnybai parengti socialinio tyrimo išvadą, kai asmuo yra kaltinamas nesunkaus, apysunkio ar neatsargaus nusikaltimo padarymu (BPK 253¹ str.). Socialinio tyrimo išvada – tai specialisto parengtas dokumentas, kuriame apibūdinama kaltinamojo ar nuteistojo socialinė aplinka, kriminogeniniai veiksniai, taip pat pateikiama kita informacija, padedanti teismui individualizuoti probacijos sąlygas (36(1) str.). Tačiau ši nuostata aktuali ir socialinio tyrimo išvada naudojama, kai svarstomas bausmės vykdymo atidėjimo ar lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos klausimas. Be to, nepilnamečiams ji negali būti parengta sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo atveju, nors bausmių vykdymo atidėjimas jiems tam tikrais atvejais yra galimas ir esant tokiems nusikaltimams („kai nepilnametis nuteistas laisvės atėmimu už vieną ar kelis neatsargius nusikaltimus arba laisvės atėmimu ne daugiau kaip penkeriems metams už vieną ar kelis tyčinius nusikaltimus“ (BK 92 str.)).

Dar 2010 m. buvo pritarta penkių psichologų etatų įsteigimui visuose apygardų teismuose, tačiau dėl lėšų stokos minėti specialistai Programos vykdymo metu neįdarbinti.⁴² Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, sprendimas įsteigti po vieną psichologo etatą kiekviename apygardos teisme yra vienas iš pirmųjų žingsnių, sprendžiant kvalifikuoto vaiko atstovavimo ir jo teisių apsaugos stiprinimo teisinėse procedūrose (ypač – baudžiamajame procese) problemą. Šie specialistai turėtų galimybę geriau susipažinti su atitinkamomis teisinėmis procedūromis, jose dalyvaujančių asmenų padėties ypatumais.⁴³ Jų dalyvavimas itin aktualus nepilnamečių aukų ir liudytojų atvejais, tačiau jų pagalba galima ir nepilnamečiams kaltinamiesiems.

Siekiant užtikrinti teisę pažeidusių nepilnamečių interesus, svarbu administra-

⁴² Plačiau žr.: Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 metų veiklos ataskaita, p. 76–77. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/NJVSGVTH.PDF>>. Tik 2014 m. liepos mėnesį paskelbti konkursai šioms pareigybėms užimti.

⁴³ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 metų veiklos ataskaita, p. 76–77. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/NJVSGVTH.PDF>>.

cinių teisės pažeidimų procese numatyti galimybę proceso dalyvių prašymu arba pareigūno iniciatyva jaunesnio kaip 18 m. asmens bylos nagrinėjime dalyvauti specialistams. Tokios normos įtraukimas į ATPK užtikrintų, esant reikalui, įvairių tarnybų įsitraukimą į administracinį procesą bei pagalbos nepilnamečiui, o kartu ir pareigūnui, suvokiant nepilnamečio parodymus, suteikimą. Įvertinus tai, jog administraciniai teisės pažeidimai paprastai yra žymiai mažesnio pavojingumo nei nusikalstamos veikos, o procedūros administraciniame procese yra daug paprastesnės negu numatytosios BPK, tikėtina, kad praktikoje pakaktų tik numatytos galimybės specialistams įsitraukti į administracinio teisės pažeidimo procesą. Ši norma paprastai būtų taikoma administracinėse bylose, kurias nagrinėja teismas, tačiau tokia galimybė taptų itin aktuali išgaliojus ANK, pagal kuri visos bylos dėl nepilnamečių padarytų administracinių teisės pažeidimų priskirtos nagrinėti teismui (ANK projekto 610 str.).

Apibendrinant specialistų dalyvavimo procese dėl nepilnamečio padaryto teisės pažeidimo trūkumus Lietuvoje, išskirtini keli svarbūs momentai, kurie turėtų būti koreguojami papildant ir detalizuojant teisės aktus. Pirmiausia, būtina detaliau reglamentuoti vaiko teisių apsaugos tarnybų specialistų, psichologų ar socialinių darbuotojų (bent vieno iš jų) vaidmenį baudžiamajame procese, numatant bent vieno iš jų ankstyvą įsitraukimą į baudžiamąjį procesą, teises bei pareigas, privalomą dalyvavimą nepilnamečių baudžiamosiose bylose ir galimybę juos kviesti dalyvauti nepilnamečių administracinėse bylose. Šie specialistai teiktų pagalbą nepilnamečiams, dalyvautų jų apklausose, kitose procedūrose, nuo proceso pradžios rinktų informaciją apie nepilnamečių asmenybę, jų socialinę aplinką. Taip pat svarbu apsispręsti dėl socialinio tyrimo išvadų nepilnamečių bylose rengimo ir pateikimo pareigūnams bei teismui tvarkos, turėtų būti paskirta institucija ar specialistai, kurie tai darytų kiekvienoje nepilnamečių baudžiamojoje byloje (išimtimi galėtų būti baudžiamųjų nusižengimų atvejai) ir, esant reikalui, administracinių teisės pažeidimų bylose. Duomenys šiai išvadai turėtų būti renkami jau ikiteisminio tyrimo metu.

2.3. Nepilnamečių asmeninio gyvenimo apsauga proceso metu

Tarptautinės rekomendacijos pabrėžia, kad turi būti gerbiama nepilnamečio teisė į konfidencialumą.⁴⁴ Tokiu būdu siekiama išvengti žalos, kylančios dėl nereikalingo viešumo ar įtakos jo reputacijai. Tokia apsauga grindžiama kriminologine etikečių

⁴⁴ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 16 str., 40 (2) b str., Pekino taisyklių 8.1 ir 8.2 p., Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1987 m. rugsėjo 17 d. rekomendacija Nr. R (87) 20 „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“, 8 p., Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (2008)11 „Dėl Europos taisyklių taikant bausmes ir priemones nepilnamečiams teisės pažeidėjams“, 16 p., Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2010 m. lapkričio 17 d. gairės „Dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo“, 9 ir 10 p. ir kt.

teorija,⁴⁵ pagal kurią į teisėsaugos akiratį patekusiam asmeniui priskiriamas vaidmuo, kurio jis dažnai negali nusikratyti; iškyla pavojus, kad jis pagaliau pats ima tapatintis su tuo vaidmeniu: patiki jam klijuojama etikete ir pradeda elgtis pagal ją. Stigmatizacija padidina teisės pažeidimo recidyvo galimybę. Jaunuoliai ypač jautrūs tam, kaip juos vertina kiti, kokius vaidmenis jiems priskiria, stipriai reaguoja į neigiamą poveikį jų reputacijai. Nuolatinis tokių sąvokų, kaip „teisės pažeidėjas“ arba „nusikaltėlis“, taikymas jaunuoliams didina tikimybę nusikalsti pakartotinai. Taigi diskretiškas jų klausimo nagrinėjimas įgyja dar didesnę svarbą.

Viešuoju interesu grindžiamas informacijos apie nepilnametį konfidencialumas realizuojamas keliais būdais. Pirmiausia, JT vaiko teisių konvencijoje detalizuojama, jog valstybės privalo užtikrinti visišką pagarbą vaiko asmeniniam gyvenimui visose bylos nagrinėjimo stadijose (40 str. 2 d. b) VII). Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje „Dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo“ pabrėžiama, jog su vaikais ir vaikams dirbantys specialistai turėtų tvirtai laikytis griežtų konfidencialumo taisyklių, išskyrus atvejus, kai vaikui kyla žalos pavojus (10 p.). Jeigu vaikai yra apklausiami arba duoda parodymus teismo proceso arba neteisminių ar kito kio pobūdžio intervencijos procedūrų metu, tai šiame pokalbyje paprastai turėtų dalyvauti tik tiesiogiai su procesu susiję asmenys, kurie neturi trukdyti vaikams duoti parodymų (9 p.). Ir tai primena, jog konfidencialumo reikalavimas turėtų būti taikomas tiek teismui, tiek kitoms institucijoms ar pareigūnams sprendžiant nepilnamečio bylą tiek pradiniu tyrimo etapu, tiek teismo nagrinėjimo metu. Jis apima reikalavimus neatskleisti duomenų, susijusių su nepilnamečio asmenybe, jo paties, jo šeimos gyvenimu, asmenims, dalyvaujantiems įvairiuose proceso etapuose. Ši taisyklė riboja ir informacijos skleidimą žiniasklaidos priemonėse, įrašų apie nepilnamečio padarytas nusikalstamas veikas formą ir saugojimo laiką.

Analizuojant nepilnamečių justiciją reguliuojančių teisės aktų Lietuvoje įtvirtintą informacijos apie nusikaltusį ar administracinį teisės pažeidimą padariusį nepilnametį konfidencialumą į akis krinta kai kurie šio reguliavimo trūkumai.

Valstybės informacijos apie teisę pažeidusį nepilnametį konfidencialumo apsaugą įtvirtina teisės aktuose numatydamos neviešo teismo proceso galimybę. Ši viešo teismo proceso išimtis skirtingose valstybėse yra skirtingos apimties. Vienos jų savo įstatymuose įtvirtinusios neviešo teismo nagrinėjimo nepilnamečių baudžiamosiose bylose principą, numatydamos galimybę, esant tam tikroms aplinkybėms, teismui nuspręsti dėl nagrinėjimo viešumo (Čekija, Prancūzija, Vokietija, Nyderlandai, Lenkija ir kt.). Kitose valstybėse nepilnamečių baudžiamosios bylos nagrinėjamos

⁴⁵ Plačiau žr.: *Vileikienė E.* Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: sociologinė analizė. Vilnius, 2007, p. 7–9, 74–76; *Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskienė L.* Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 123–131.

viešai, tačiau numatyta teismo prerogatyva spręsti dėl posėdžių paskelbimo uždara (Austrija, Belgija, Danija, Estija, Suomija, Latvija ir kt.).⁴⁶ Pastarajai grupei valstybių priskirtina ir Lietuva – pagal BPK 9 str. 3 d. leidžiama neviešai nagrinėti teisme bylas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis kaltinami jaunesni kaip aštuoniolikos metų asmenys. Tačiau administracinių teisės pažeidimų atveju tokios galimybės įstatyme nėra numatyta nei bylą nagrinėjant teismui, nei tai darant kitai institucijai ar pareigūnui – pagal ATPK 254 str. 1 d. administracinio teisės pažeidimo byla nagrinėjama viešai, jokių išlygų nenumatyta. LR administracinių bylų teisenos įstatymo 8 str. posėdžio viešumo apribojimai nepilnamečių bylose taip pat tiesiogiai nenumatyti. Ateityje problema, matyt, bus išspręsta priėmus ANK. Jo projekte (567 str.) numatyta, jog teismas ar administracinių nusižengimų bylas ne teismo tvarka nagrinėjanti institucija (pareigūnas) bylas dėl administracinių nusižengimų, kuriuos padarė arba nukentėjusiuoju yra nepilnametis, gali nuspręsti nagrinėti neviešai. Be to, teismas tokiose bylose turės teisę savo iniciatyva ar procese dalyvaujančių asmenų prašymu nustatyti, kad bylos medžiaga ar jos dalis yra nevieša. Bėlika tik spėlioti, kada ši galimybė bus įtvirtinta, nes šiuo metu Lietuvos Respublikos Seime užregistruotas jau ketvirtasis projekto variantas, o pirmasis buvo parengtas dar vykdant ankstesniąją Nepilnamečių justicijos programą (2004–2008 m.).

Baudžiamųjų bylų atveju įstatyme yra įtvirtintas draudimas skelbti ikiteisminio tyrimo duomenis apie nepilnamečius įtariamuosius ir nukentėjusiuosius (BPK 177 str. 1 d.), susipažinimo su ikiteisminio tyrimo medžiaga metu daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas, kai duomenys yra apie nepilnamečius įtariamuosius ir nukentėjusiuosius (BPK 181 str. 6 d.), tačiau nieko panašaus apie duomenų apsaugą rengiant administracinio teisės pažeidimo bylą nėra numatyta galiojančiame ATPK, taip pat ir ANK projekte.

Taigi siekiant apsaugoti nepilnametį nuo neigiamo paskleistos informacijos apie teisės pažeidimą poveikio, ATPK (vėliau ir ANK) turėtų būti įtvirtinta nuostata, draudžianti skelbti duomenis apie nepilnamečius pažeidėjus ir nukentėjusiuosius, ypač bylose, priklausančiose teismo kompetencijai, iki jų nagrinėjimo teisme. Tokiu būdu kartu būtų sistemingai papildyta ir suderinta su BPK (177 str.) nepilnamečių, susidūrusių su justicija, apsauga nuo stigmatizacijos ir kito neigiamo poveikio. Taip pat iki ANK priėmimo turėtų būti užtikrinta galimybė bylas dėl nepilnamečių padarytų administracinių teisės pažeidimų nagrinėti neviešuose posėdžiuose tiek teisme, tiek kitose institucijose.

⁴⁶ *Gensing A.* Jurisdiction and characteristics of juvenile criminal procedure in Europe // *Dünkel F., Grzywa J., Horsfield Ph., Pruin I. (Eds.) Juvenile Justice Systems in Europe. Current situation, reform developments and good practices*, 2010, vol. 4, p. 1613–1614.

2.4. Alternatyvūs ginčo sprendimai

Kaip jau buvo minėta anksčiau, viena iš JT Vaiko teisių komiteto išvadose išreikštų pastabų mūsų valstybei dėl nepilnamečių justicijos – nukreipimo iš formalaus baudžiamojo proceso mechanizmų ir efektyvių formalios justicijos sistemos alternatyvų trūkumas. Tarptautiniai teisės aktai ragina valstybes siekti, kad nepilnamečių atžvilgiu justicijos sistemos įsikišimas būtų sumažintas iki minimumo.⁴⁷ Jau pats dalyvavimas justicijos procesuose nepilnamečiams gali padaryti didelės žalos. Dėl to institucijoms, tiriančioms nepilnamečių bylas, turi būti leista priimti sprendimus savo nuožiūra tokiose bylose, oficialiai jų nenagrinėjant teismuose.⁴⁸ Tokia nepilnamečių justicijos sistema leidžia apriboti neigiamus teismo proceso padarinius nepilnamečiams. Kita vertus, nors paplitusi nuomonė, kad vaikai turėtų būti kuo labiau saugomi nuo teismų, teismo procedūra nebūtinai yra blogesnė nei neteisminė alternatyva, ypač jei teisminė procedūra atliekama vadovaujantis vaiko interesus atitinkančio teisingumo principu. Alternatyvių procedūrų, kaip ir teismo procedūrų, metu gali kilti pavojus vaiko teisėms, pavyzdžiui, rizika mažiau paisyti pagrindinių principų: nekaltumo prezumpcijos, teisės į advokatą ir t. t.⁴⁹ Todėl pabrėžiama, jog teismo proceso alternatyvos turėtų užtikrinti tokį patį teisinių apsaugos priemonių lygį. Pagarba vaiko teisėms turėtų būti vienodai garantuojama ir teismo procesuose, ir neteisminėse procedūrose.

Pirmiausia įprasto baudžiamojo proceso alternatyva yra laikoma diversija – atvejo nukreipimas į kitas, mažiau formalias bylą nagrinėsiančias institucijas, bylos nutraukimas su tam tikrų nebaudžiamojo pobūdžio priemonių paskyrimu arba be jo. Pagrindinis diversijos tikslas – greičiau ir efektyviau reaguoti į nepilnamečių teisės pažeidimus, išvengti jų stigmatizacijos, mažinti recidyvą, kurti įvairius pagalbos jiems būdus, mažinti teisingumo vykdymo išlaidas.⁵⁰

Daugelyje Europos valstybių įvairios jaunimo komisijos, komitetai, grupės,⁵¹ kiti nepilnamečių byloms spręsti įsteigti dariniai vaidina svarbų vaidmenį apsaugant

⁴⁷ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2010 m. lapkričio 17 d. rekomendacijos „Dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo“ 24 p., Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos Nr. R(87)20 „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“ 4 p., kt.

⁴⁸ Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių atžvilgiu vykdomo teisingumo taisyklės (Pekino taisyklės), 11.2 p.

⁴⁹ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2010 m. lapkričio 17 d. rekomendacija „Dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo“, 83 p.

⁵⁰ *Michailovič I.* Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisės kryptis). Vilnius, 2001, p. 70.

⁵¹ *Youth Offender Panel* – Anglijoje ir Velse, *Children's Hearing System* – Škotijoje, *Juvenile Committee* – Estijoje.

nepilnamečius nuo įprasto baudžiamojo proceso ir perima nemažą dalį į justicijos sistemą patekusių nepilnamečių atvejų. Paprastai prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, atsakingas už ikiteisminį tyrimą nepilnamečio byloje, turi teisę nukreipti tokiai komisijai atvejus, kai turi pagrindo manyti, jog kaltinimų pareiškimas ir bausmės paskyrimas baudžiamąja tvarka nėra būtinas. Nukreiptini atvejai apibrėžiami teisės aktuose, dažniausiai – kai padaromos nesunkios nusikalstamos veikos, pažeidimas padaromas pirmą kartą, pripažįstama kaltė ar nepilnamečių bylos atitinka kitus panašius kriterijus. Šios neteisminės institucijos paprastai yra sudarytos iš apmokytų, patyrusių psichologijos, pedagogikos, socialinio darbo specialistų, policijos ar socialinės gerovės tarnybų atstovų, kurių užduotis yra išnagrinėti nepilnamečio atvejį ir paskirti jam ne baudžiamojo, o auklėjamojo pobūdžio poveikio priemonę. Lietuvos BK ir BPK numatytas vienintelis išskirtinis nepilnamečiams atvejis, kai jų byla ikiteisminio tyrimo metu gali būti nutraukta ir jiems paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės. Tai – nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės atvejai, numatyti BK 93 str. ir BPK 212 str. 8 p. Analogiška teisė nutraukti baudžiamąjį persekiojimą numatoma ir teismui (BPK 235, 254 str.). Įstatymas įtvirtina 3 sąlygas, kada nepilnametis, remiantis BK 93 str., gali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės:

pirmą kartą nusikalto;

padarė baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą,⁵²

nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turčinę žalą; arba buvo pripažintas ribotai pakaltinamu; arba pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką, arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų.

Tokiu atveju prokuroras, nusprendęs nutraukti ikiteisminį tyrimą, priima nutarimą, kurį patvirtina ikiteisminio tyrimo teisėjas. Pastarasis taip pat paskiria nepilnamečiui auklėjamojo poveikio priemonę pagal BK 82 str. BK 93 str. numatytos nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygos numato platų ratą alternatyvų, atrodytų, dažnas nusikaltęs nepilnametis jas turėtų atitikti, todėl ateityje tai galėtų būti pagrindas plačioms galimybėms taikyti mediaciją. Visgi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, išaiškindamas, jog pagal šį BK straipsnį nepilnametis „laikomas pirmą kartą padariusiu nusikalstamą veiką, jeigu pripažįstama, kad jis, nebūdamas anksčiau nusikaltęs, yra padaręs tik vieną arba kelias nusikalstamas veikas, kurios viena kitos atžvilgiu nėra pakartotinės ir sudaro idealią sutaptį; ankstesnės nusikalstamos veikos padarymo faktas tam tikromis aplinkybėmis praranda savo teisinę

⁵² Nepilnamečių nusikalstamumo struktūroje dominuoja nesunkūs ir apysunkiai nusikaltimai. Pagal Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenis 2009–2012 m. sunkūs ir labai sunkūs nusikaltimai sudarė 6,6–8,3 proc. tarp visų įtariamų nusikalstamų veikų, kurių padarymu įtariami nepilnamečiai. Prieiga per internetą: <http://www.ird.lt/viewpage.php?page_id=152>.

reikšmę (pavyzdžiui, kai asmuo už anksčiau padarytą nusikaltimą buvo nuteistas, tačiau teistumas yra išnykęs ar panaikintas), ir tokiais atvejais laikoma, kad asmuo nusikalto pirmą kartą,⁵³ gerokai susiaurino šio BK straipsnio taikymo galimybes. Pagal išaiškinimą į „pirmo karto“ atvejus nepatenka nepilnamečio padarytos nusikalstamos veikos, sudarančios realiąją sutaptį. BK 93 str. prasme šie nepilnamečiai atsiduria skirtingoje padėtyje nei tie nepilnamečiai, kurių pirmoji nesunki nusikalstama veika jau sulaukė teisinio įvertinimo ir jie nusikalto pakartotinai.⁵⁴ Tokie realiosios sutapties atvejai visgi turėtų palikti galimybę nepilnamečiui, kaltinamam šių nusikalstamų veikų padarymu, būti nukreiptam į mediaciją.

Statistiniai duomenys, pateikiami Nusikalstamų veikų žinybiniame registre, nesuteikia duomenų apie šio straipsnio, kaip pagrindo nutraukti ikiteisminį tyrimą, taikymą, kadangi BPK 212 str. 8 p. apima daug BK straipsnių (taip pat ir BK 93 str.), kurių pagrindu gali būti nutrauktas ikiteisminis tyrimas. Nepilnamečiui taikomi ir bendri ikiteisminio tyrimo nutraukimo pagrindai, numatyti BPK 212 str. Tačiau statistiniai duomenys neatskleidžia nepilnamečių atvejų juose dalies. Todėl įvertinti, kiek realiai išnaudojamos diversijos galimybės nepilnamečių baudžiamosiose bylose, sudėtinga.

Administracinių teisės nusižengimų atvejais nepilnamečio byla gali būti nagrinėjama plataus rato subjektų priklausomai nuo padaryto nusižengimo rūšies, tačiau nemaža dalis nusižengimų, panašiausių savo pobūdžiu į BK numatytas veikas (pavyzdžiui, smulki vagystė (ATPK 50 str.), nedidelis chuliganizmas (ATPK 174 str.) ir kt.), pakliūva į teismų kompetenciją. ANK projekte įtvirtinta labai aiškiai ir vienareikšmiškai, kad teismas nagrinėja „administracinių nusižengimų bylas, kuriose administracinė atsakomybėn traukiamas asmuo arba nukentėjusysis yra nepilnametis“ (ANK 610 str. 1 d. 4 p.). Projekte numatyta išimtimi galima būtų laikyti atvejus, kai už asmens padarytą administracinį nusižengimą ANK specialiosios dalies straipsnyje numatytas įspėjimas ir nėra ANK 606 str. 2 d. numatytų sąlygų. Matyti, jog pagal ANK nepilnamečiui, padariusiam administracinį nusižengimą, apsieiti be jo atvejo teismo nagrinėjimo galimybės labai sumažėja.

Priemonių, kurias gali nepilnamečiui paskirti jo administracinio pažeidimo bylą nagrinėjanti institucija, prasme ANK numatyta galimybė be įprastų, visiems ANK pažeidusiems asmenims taikomų priemonių, atsižvelgus į administracinio nusižengimo pobūdį ir nepilnamečio asmenybę, siekiant veiksmingiau užtikrinti ANK 42 str. nustatytos nepilnamečių administracinės atsakomybės paskirties įgyvendinimą,

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis. Baudžiamoji byla Nr. 2K-P-85/2008.

⁵⁴ Plačiau žr.: *Drakšienė A.* Kai kurie nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės aspektai // Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų (vyr. moksl. red. *Gintaras Švedas*). Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, Registrų centras, 2011, p. 131–150.

nepilnamečiui neskirti administracinės nuobaudos ir administracinio poveikio priemonės bei įstatymų nustatyta tvarka kreiptis dėl vaiko priežiūros formų taikymo (ANK 43 str. 3 d.). Bet visgi tenka apgailestauti, kad tokia galimybė numatyta iš esmės tik nepilnamečiui praėjus visą administracinio nusižengimo tyrimo procesą, kadangi pagal anksčiau minėtas administracinių nusižengimų priskirtinumo taisykles beveik visais atvejais šia galimybe pasinaudoti ir nepilnametį nusiųsti, kad jam būtų skirtos minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės, galės tik teismas. Manytume, kad ši galimybė turėtų būti ir ankstesnėje administracinio nusižengimo tyrimo stadijoje. Taip pat siuntimo vaikų priežiūrai galimybė turėtų būti svarstoma ir baudžiamajame procese nepilnamečiui padarius baudžiamąjį nusižengimą.

Europos valstybėse pastebimos tendencijos numatyti prokurorui ar teisėjui galimybę nukreipti bylą į atkuriamojo teisingumo programas ar iniciatyvas (pavyzdžiui, Belgija, kt.).⁵⁵ Tai dažniausiai kaltininko ir aukos mediacija arba (ypač tai būdinga nepilnamečių byloms) šeimos ar grupės konferencija, arba kiti atkuriamojo teisingumo modeliai. Nepilnametis, jo šeimos nariai, nusikalstamos veikos auka, kiti asmenys, susiję su situacija ar kaltininko socialine aplinka (mokyklos, būrelių, socialinių tarnybų atstovai ir pan.), padedami tarpininko bando išspręsti dėl nusikalstamos veikos kilusį konfliktą ir nubrėžti tam tikras žalos atlyginimo, kitų nusikalstamos veikos padarinių pašalinimo, pagalbos priemonių nepilnamečiui gaires.⁵⁶

Šiuo metu Lietuvoje galiojantys įstatymai nenumato galimybės nepilnamečiui, padariusiam nusikalstamą veiką, pasiūlyti atkuriamojo teisingumo idėjas įgyvendinantį modelį: kaltininko ir nukentėjusiojo mediaciją ar šeimos konferenciją. Užmojų pradėti taikyti mediaciją būtent nepilnamečių baudžiamosiose bylose buvo ne vienas,⁵⁷ tačiau dėl politinės valios trūkumo, politikos nepilnamečių justicijos

⁵⁵ Van Dijk K. Juvenile delinquency and juvenile justice in Belgium, 2004, p. 6–9 ir 17–18. Prieiga per internetą: <www.esc-eurocrim.org/files/belgium_june_2004.doc>.

⁵⁶ Plačiau žr.: Sakalauskas G. Sutaikinimo institutas Vokietijos jaunimo baudžiamajame teisme // Teisės problemos, 1998, Nr. 1, p. 71–80; Michailovič I. Nepilnamečio kaltininko ir nukentėjusiojo mediacijos galimybės Lietuvoje // Teisė, 2000, Nr. 35, p. 69–79; Uscila R. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos instituto samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai // Jurisprudencija, 2001, t. 20 (12), p. 74–84; Uscila R. Aukos ir nusikaltėlio mediacija Skandinavijos šalyse // Jurisprudencija, 2002, t. 29 (21), p. 93–109.

⁵⁷ Dar 2005 m. sausio 12 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 12 patvirtintame Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2005–2006 metų įgyvendinimo priemonių plane buvo numatytos 4 priemonės, susijusios su atkuriamojo teisingumo elementų skatinimu: išnagrinėti galimybes išplėsti sutaikinimo instituto taikymą ir pateikti Teisingumo ministerijai ir Generalinei prokuratūrai atitinkamus pasiūlymus, parengti bei įgyvendinti eksperimentinę Nusikaltusių nepilnamečių ir nukentėjusiųjų sutaikinimo programą, išnagrinėti socialines ir ekonomines atkuriamojo teisingumo sistemos kūrimo sąlygas, susipažinti su užsienio valstybių patirtimi ir pateikti Komisijai pasiūlymus dėl atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcijos ir jos įgyvendinimo priemonių rengimo (ši priemonė įgyvendinta

sirtyje kryptingumo nebuvimo šie sumanymai taip ir neįgyvendinti iki šiol. Tokiu būdu Lietuva liko vienintele valstybe Europos Sąjungoje, neužtikrinančia teisiųjų, organizacinių ir finansinių sąlygų mediacijai baudžiamosiose bylose vykdyti.

Greta alternatyvių procedūrų, nukreipimo į jas svarbūs yra ir įprasto proceso, kuriame dalyvauja nepilnametis, trumpinimo, paprastinimo klausimai. Proceso greitumas nepilnamečių bylose įgyja net didesnę reikšmę negu suaugusiųjų, kad reakcija į teisės pažeidimą būtų nenutolusi nuo paties teisės pažeidimo ir nepilnamečio suprasta bei priimta kaip atsakas į jo veiksmus.⁵⁸

Žinoma, proceso spartinimas ir paprastinimas neturėtų nulemti kitų svarbių proceso principų ignoravimo. Nepilnamečių bylose itin svarbus jo asmenybės ir socialinės aplinkos ištyrimas, kurio neturėtų būti atsisakoma trumpinant ar paprastinant procesą. Paprastai Europos valstybėse, kuriose įstatymuose numatyta galimybė nepilnamečių bylas įprastiniame procese nagrinėti trumpiau ar paprasčiau, tai pasiekama trumpinant procesinius terminus ir atsisakant tam tikrų formalių reikalavimų (pavyzdžiui, teisminis nagrinėjimas vyksta teisėjo kabinete, teisėjas nevilki mantijos, numatoma galimybė prokurorui nedalyvauti ir pan.⁵⁹).

Lietuvoje įstatymai numato nedaug trumpesnio, paprastesnio ar neformalesnio proceso galimybių nepilnamečių bylose. BPK ir ATPK procesinės normos šiuo požiūriu vienodai taikomos tiek suaugusiesiems, tiek nepilnamečiams. Kituose teisės aktuose, reglamentuojančiuose pareigūnų veiksmus su asmeniu, padariusiu administracinį teisės pažeidimą, išskirtinai nepilnamečiams skirtų normų taip pat beveik nėra.⁶⁰

Teisės instituto). 2009 m. rugsėjo 2 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 1070 patvirtintoje Nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programoje numatytos labai panašios priemonės: 2.3. Parinkti savivaldybę, kurioje būtų galima įgyvendinti nusikaltimo aukos ir nepilnamečio nusikaltėlio eksperimentinį taikinamojo tarpininkavimo projektą, nustatyti, kas galėtų teikti taikinamojo tarpininkavimo paslaugas, ir parengti taikinamojo tarpininkavimo proceso taisykles; 2.4. Parengti mokomąją metodinę taikinimo tarpininkų rengimo medžiagą ir organizuoti taikinamojo tarpininkavimo mokymą; 2.5. Parengti ir įgyvendinti nusikaltimo aukos ir nepilnamečio nusikaltėlio eksperimentinį taikinamojo tarpininkavimo projektą; 2.6. Išnagrinėti eksperimentinio taikinamojo tarpininkavimo projekto įgyvendinimo rezultatus ir parengti rekomendacijas, kaip toliau plėtoti taikinamąjį tarpininkavimą nepilnamečių baudžiamosiose bylose, tačiau dauguma priemonių (2.4–2.6) vėl yra neįgyvendintos. Realiai atkuriamojo teisingumo padėtis Lietuvoje iki šiol nėra pasikeitusi.

⁵⁸ Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(87)20 „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“, 4 p.

⁵⁹ *Gensing A. Jurisdiction and characteristics of juvenile criminal procedure in Europe // Dünkel F., Grzywa J., Horsfield Ph., Pruin I. (Eds.) Juvenile Justice Systems in Europe. Current situation, reform developments and good practices, 2010, vol. 4, p. 1618–1619.*

⁶⁰ Nepilnamečių baudžiamajame procese numatyta pora išskirtinimų, susijusių su proceso terminais: iki-teisminio tyrimo metu terminas negali tęstis ilgiau kaip aštuoniolika mėnesių, o nepilnamečių suėmimo

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Pagrindiniai nepilnamečių justiciją Lietuvoje reguliuojantys teisės aktai keičiami nesistemiškai ir neatsižvelgiant į mokslinio vertinimo išvadas, Nepilnamečių justicijos programos paskirtį, tikslus ir uždavinius, už vaiko teisių apsaugą atsakingų institucijų reiškiamas pastabas ir įvardijamus trūkumus.

Procesinė nepilnamečių justicijos sistemos dalis nėra išskirta struktūriškai nei BPK, nei ATPK. Įgyvendinant materialias teisės normas, skirtas nepilnamečiams, procesinių ypatumų sutelkimas į vieną vietą padėtų užtikrinti sistemingą nepilnamečių atsakomybės ypatumų, įtvirtintų BK XI skyriuje ir numatytų ANK projekto VII skyriuje, įgyvendinimą teisiniame procese, kuriame nepilnamečiai dalyvauja, taip pat atrasti balansą tarp administracinių ir baudžiamųjų procesinių nuostatų bei suderinti jas su tarptautinių teisės aktų įtvirtintais nepilnamečių justicijos standartais.

Šiuo metu įstatymo įgyvendinamuosiuose teisės aktuose įtvirtinta teisėjų ir prokurorų specializacija nepilnamečių byloms nesuteikia garantijų, jog nepilnamečio, pažeidusio administracinę ar baudžiamąją teisę, atvejį nagrinės pareigūnas, kurio specializacija – būtent šios bylos. Siekiant, kad nepilnamečio susidūrimas su nepilnamečių justicija būtų kuo labiau atitinkantis jo raidos ypatumus ir poreikius, verta svarstyti BPK įtvirtinti nuostatą, jog baudžiamąsias bylas dėl nepilnamečio padarytos nusikalstamos veikos teisme nagrinėja tos srities specializuoti teisėjai, o ikiteisminį tyrimą jose atlieka ir / ar kontroliuoja specializuoti prokurorai. Su teisėjais, kurių specializacija – nepilnamečių bylos, turėtų susidurti ir administracinius teisės pažeidimus padarę nepilnamečiai, kurių bylas nagrinėja teismas, bei vaikai, kuriems skiriant minimalios ar vidutinės priežiūros priemonės dalyvauja teismas.

Nepilnamečiui dalyvaujant baudžiamajame arba administracinio teisės pažeidimo nagrinėjimo procese labai svarbus vaidmuo tenka specialistams, kurie suteikia pareigūnui žinių apie socialinę nepilnamečio padėtį ir psichologinę būklę ir užtikrina paramą nepilnamečiui. Šiuo metu tokių specialistų dalyvavimas procese nėra privalomas, jo galimybės numatytos tik tam tikruose procesiniuose epizoduose. Svarbu teisės aktuose detalizuoti vaiko teisių apsaugos tarnybų specialistų, psichologų ar socialinių darbuotojų procesinę padėtį procese, numatant bent vieno iš jų ankstyvą įsitraukimą į šį procesą, privalomą dalyvavimą nepilnamečių baudžiamosiose bylose ir galimybę juos kviesti dalyvauti nepilnamečių administracinėse bylose. Šie specialistai rinktų informaciją, rengtų ir pateiktų socialinio tyrimo išvadą apie nepilnamečių pareigūnams bei teismui.

terminas – ne ilgiau kaip dvylika mėnesių (BPK 127 str.); be to, ikiteisminis tyrimas turi būti prioritetas bylose, kuriose įtariamieji ar nukentėjusieji yra nepilnamečiai (BPK 176 str. 2 d.). Administracinių teisės pažeidimų procese tokių skirtumų nėra, plačiau žr.: *Kietytė L.* Vaiko teisių apsaugos reguliavimo administracinės teisės priemonėmis problematika // *Teisės problemos*, 2004, Nr. 3, p. 72–90.

Siekiant apsaugoti nepilnametį nuo neigiamos informacijos apie teisės pažeidimą paskleidimo poveikio, būtina ATPK (vėliau ir ANK) suderinti su BPK ir įtvirtinti draudimą skelbti duomenis apie nepilnamečius pažeidėjus ir nukentėjusiuosius iki jų bylos nagrinėjimo teisme. Taip pat iki ANK priėmimo turėtų būti užtikrinta galimybė bylas dėl nepilnamečių padarytų administracinių teisės pažeidimų nagrinėti neviešuose posėdžiuose tiek teisme, tiek kitose institucijose.

Siūlytina numatyti platesnes galimybes nepilnametį, padariusį nusikalstamą veiką ar administracinį teisės pažeidimą, nukreipti iš formalaus proceso. Vienas iš būdų tai pasiekti – mediacijos ir / ar kitų atkuriamojo teisingumo modelių taikymo teisinis reglamentavimas.

LITERATŪRA

I. Norminė literatūra

1. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Ratifikuota 1995 m. liepos 3 d. // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
2. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1987 m. rugsėjo 17 d. rekomendacija Nr. R (87) 20 „Dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“. Recommendation No. R (87) 20 of the Committee of Ministers to member states on social reaction to juvenile delinquency. Adopted by the Committee of Ministers on 17 September 1987, at the 410 meeting of the Ministers' Deputies.
3. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (2003) 20 valstybėms narėms „Dėl naujų elgesio su nepilnamečiais pažeidėjais ypatybių ir nepilnamečių teisenos vaidmens“. Recommendation No. R (2003) 20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice. Adopted by the Committee of Ministers on 24 September 2003, at the 853 meeting of the Ministers' Deputies.
4. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec (2008)11 „Dėl Europos taisyklių taikant bausmes ir priemones nepilnamečiams teisės pažeidėjams“. Recommendation CM/Rec (2008)11 of the Committee of Ministers to members states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures (adopted by the Committee of Ministers on 5 November 2008 at the 1040th meeting of the Ministers Deputies).
5. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2010 m. lapkričio 17 d. rekomendacija „Dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo“. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/Source/GuidelinesChildFriendlyJustice_LT.pdf>.
6. Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys (4). Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji

- justicija. Standartai ir normos. Sudarytojas *Marius Aidukas*. Vilnius: VU TF, TIC, Teisės institutas, 2004.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, priimtas 2000 m. rugsėjo 26 d., įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
 8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, priimtas 2002 m. kovo 14 d., įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
 9. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
 10. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
 11. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių justicijos administravimo taisyklės (Pekino taisyklės). 1985 m. lapkričio 29 d.
 12. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos vadovaujantys principai (Rijado gairės). 1990 m. lapkričio 14 d.
 13. Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės). 1990 m. lapkričio 14 d.
 14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1070 „Dėl nepilnamečių justicijos 2009–2013 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 110-4664.
 15. Teisėjų tarybos 2008 m. lapkričio 13 d. nutarimu Nr. 13P-202-(7.1.2) patvirtintas „Teisėjų specializacijos tam tikrų kategorijų byloms nagrinėti nustatymo tvarkos aprašas“.
 16. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. spalio 30 d. įsakymas Nr. I-318 „Dėl Rekomendacijų dėl prokurorų specializacijos baudžiamajame procese ir ikiteisminių tyrimų paskirstymo prokurorams patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2012, Nr. 128-6455.
 17. Lietuvos policijos generalinio komisaro 2009 m. gruodžio 1 d. įsakymas Nr. 5-V-893 „Dėl Viešosios policijos prevencijos padalinio specialisto (nepilnamečių reikalų policijos pareigūno) tarnybinės veiklos aprašo patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 145-6476.
 18. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas // Valstybės žinios, 2010, Nr. 157-7969.
 19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 30 // Teismų praktika, 2001, Nr. 15.

II. Specialioji literatūra

20. Concluding observations on the combined third and fourth periodic reports of Lithuania. CRC/C/LTU/CO/3-4. Committee on the Rights of the Child., 2013, p. 11–12. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/Documents/CRC_C_LTU_CO_3-4_1.pdf?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=Zmogaus_teisiu_Infobiuletinis:_Jungtiniu_Tautu_Vaiko_teisiu_komiteto_isvados_Lietuvai>.
21. Dobryninas A., Sakalauskas G., Žilinskienė L. Kriminologijos teorijos. Vilnius: Eugrimas, 2008.
22. Drakšienė A., Drakšas R. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vilnius: Eugrimas, 2007.
23. Dünkel F. Juvenile Justice in Germany: Between Welfare and Justice, University of Greifswald. 2007. Prieiga per internetą: <http://www.esc-eurocrim.org/files/juvjustice-germany_betw_welfar_justice.doc>.
24. Dünkel F., Grzywa J., Horsfield Ph., Pruin I. (Eds.). Juvenile Justice systems in Europe. Current situation and Reform Developments, 2010, vol. 1–4.
25. Gensing A. Jurisdiction and characteristics of juvenile criminal procedure in Europe // Dünkel F., Grzywa J., Horsfield Ph., Pruin I. (Eds.) Juvenile Justice Systems in Europe. Current situation, reform developments and good practices, 2010, vol. 4.
26. Goda G. Nepilnamečio teisinė padėtis baudžiamajame procese. Kvalifikacijos kėlimo kursų „Nepilnamečių kriminalinė justicija“ paskaitų medžiaga. Vilnius, 2001.
27. Grigutytė N., Čėsniienė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius, 2006.
28. Kietytė L. Vaiko teisių apsaugos reguliavimo administracinės teisės priemonėmis problematika // Teisės problemos, 2004, Nr. 3.
29. Kietytė L., Matijaškaitė A. Socialinio darbuotojo vaidmuo nepilnamečių justicijos sistemoje: užsienio šalių patirtis // Teisės problemos, 2006, Nr. 4. Prieiga per internetą: <Santrauka>.
30. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2012 metų veiklos ataskaita. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/NJVSGVTH.PDF>>.
31. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus komentaras dėl Lietuvos Respublikos ataskaitos apie Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje 2004–2008 metais. Vilnius, 2012. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/OCCCOSZW.PDF>>.
32. Michailovič I. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisės kryptis). Vilnius, 2001.

33. Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika. Metodinis leidinys. Vilnius: JTVP, NPLC, 2007.
34. *Nikartas S., Ūselė L., Zaksaitė S., Žukauskaitė J., Žėkas T.* Vaiko minimalios priežiūros priemonės Lietuvoje: prielaidos, situacija ir įgyvendinimo problemos. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2013.
35. Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prognozė iki 2015 m. (autorių kolektyvas). Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008.
36. *Sakalauskas G.* Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė // Teisės problemos, 2013, Nr. 3 (81).
37. *Sakalauskas G., Nikartas S., Ūselė L., Zaksaitė S.* Nepilnamečių justiciją reglamentuojančių teisės aktų įvertinimas. Vilnius: Teisės institutas, 2009.
38. *Sakalauskas G., Jatkevičius A.* Tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys vaikų ir jaunimo baudžiamąją atsakomybę // Teisės problemos, 2000, Nr. 3–4.
39. Specializuotų teismų šeimos ir nepilnamečių byloms nagrinėti įsteigimo Lietuvoje poreikis ir galimybės. Vilnius: Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, Teisės institutas, 2003.
40. *Ūselė L., Dobrynina M.* Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas. Vilnius: Teisės institutas, 2012.
41. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė: užsienio šalių patirtis (Vokietija, Austrija, Olandija, Lenkija, Estija, Rusija). Vilnius, 2001.
42. Valstybinio audito ataskaita „Ar efektyviai organizuota vaiko teisių apsauga“. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė, 2012 m. gruodžio 31 d. Nr. VA-P-10-3-21, p. 22. Prieiga per internetą: <www.vkontrolė.lt>.
43. *Van Dijk K.* Juvenile delinquency and juvenile justice in Belgium. 2004. Prieiga per internetą: <www.esc-eurocrim.org/files/belgium_june_2004.doc>.
44. *Vileikienė E.* Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: sociologinė analizė. Vilnius, 2007.
45. *Vileikienė E., Gečėnienė S.* Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui. Vilnius: Petro ofsetas, 1999.

Laura ŪSELE
Law Institute of Lithuania

CONCISTENCY OF JUVENILE JUSTICE LEGAL ACTS: PROCEDURAL ISSUES

Summary

The article examines the changes of juvenile justice legal background during the execution of Juvenile Justice Program 2009-2013 in Lithuania. The general overview of the recent trends shows that legal changes in the area of juvenile justice were not systematic, adequate and consistent with the Program goals and objectives. One of the segments which was least affected by positive changes is the procedural part of juvenile justice system. The topics of compliance with international child's rights protection standards and coherence between the administrative and criminal procedural legal norms are still receiving critical remarks from UN Committee on the Rights of the Child, also from national Ombudsperson for Children's Rights.

The article splits into four main parts each devoted to certain procedural issue. The focus is put on the specialization of the judges and other officers participating in the juvenile administrative and criminal cases, protection of the juvenile and his/her privacy, involvement of the specialists in such process, alternative (non-judicial) ways of dealing with juvenile cases.

Currently Lithuanian legal acts provide for the specialization of judges and prosecutors for juvenile cases, but these provisions do not guarantee that every administrative or criminal case of minor will be examined by the judge, prosecutor or police officer, specializing for juvenile matters.

The second part of the article deals with the problem of formal, episodic and not mandatory participation of the child protection services specialists in the juvenile criminal cases. This causes the lack of appropriate support for a minor from the very beginning of the process. Also gathering the information on juvenile's social environment and personality, preparing of social status report for the officers is not ensured.

In the third part of the article the problem of incoherence ensuring the protection of juvenile's privacy in Criminal procedure and in the process of Administrative Law Violation is discussed. In order to protect the minor from the spread of negative information about his/her offense, it is necessary the Code of Administrative Violations to align with the Criminal Procedure Code establishing the restrictions for the publication of data on juvenile offenders prior to their hearings, also providing for the possibility to limit public access to the juvenile administrative violation proceedings in the court or other institutions.

The last part of the article deals with the necessity of wider opportunities to divert juvenile criminal and administrative cases from formal process providing legal regulation for the mediation and/or other restorative justice models.